

Anja Krušnik Cirnski

POTENCIALNE NESREČE: OD AVTOCESTE DO KARAMBOLA

1. DEL: RESNICA, PRASICA

Povej mi po resnici, Frank. Še veš, kaj je to? Nekoč sva tako živela. Veš, kaj je dobra plat resnice? Vsi jo poznajo, pa če jo še tako dolgo zanikajo. Nihče ne pozabi resnice, Frank, samo bolj spretni postanejo pri laganju.

April Wheeler, *Krožna cesta (Revolutionary Road)*, r. Sam Mendes, 2008

Branje stvaritev Ize Strehar je, vsaj zame, sadomazohistično dejanje, saj ob prebiranju nekje med krohotanjem in jokom, med ganjenostjo in zgražanjem, med zmajevanjem z glavo in pritrjevanjem *veš, zavedaš se tega*, da počneš oziroma si počel točno to, kar počnejo njeni liki drug drugemu – tudi v novonastalem besedilu *Izkoristi in zavrzi me*. Nekoga si prizadel in šel naprej, ne da bi se ozrl – brez usmiljenja, slabe občutke pa si enostavno potlačil. Vendar nelagodju in tesnobi navkljub, ki jo doživljam ob branju njenih besedil, vsakič znova nestrpno čakam naslednje.

Dramska besedila Ize Strehar (kot tudi scenariji) so prepojena z drogami, seksom, alkoholom, ponočevanjem, izločki in kletvicami (če odštejem očitno izjemo, otroško dramsko besedilo *Nenavadno odkritje*). Beremo, kako snifajo kokain, pijejo viski, seksajo, se pogovarjajo o službah, ki jih nimajo, o negotovi prihodnosti, smislu študija. Medtem se ponižujejo na vse mogoče načine, zatirajo drug drugega in sebe, skratka, drug do drugega so večinoma grozljivi. Avtorica jih ne poskuša opravičevati, čeprav ima vsak izmed njih popolnoma razumljive travme. Ključni element njenih besedil je resnica. Kaj je resnica, je filozofsko vprašanje, pri katerem se lahko zapletemo že na samem začetku: ali ljudje iščemo absolutno resnico, ali ta sploh obstaja itn. Toda besedila Ize Strehar si nočejo zastavljati tega vprašanja, gre za dilemo posameznika in s tem se ukvarja čisto vsak od njenih likov. Ali pa se s tem noče ukvarjati, vendar gre v obeh primerih za to, da jih razjeda (večkrat potlačeno) vprašanje: je to res to, kar si želim, ali živim v laži? Gre za konkretizirano vprašanje o smislu njihovega lastnega življenja. Vprašanje, ki močno prežema našo generacijo, rojeno tik pred slovensko osamosvojitvijo ali tik za njo.

Vzemimo na primer besedilo *Lahko bi bilo, ampak ni*. Že naslov nakazuje na obžalovanje nekega neizživetega življenja; ko pa dramo preberemo, vidimo, da sta glavna lika, pisatelja Leila in Anton (katerih življenje sčasoma prevzmeta njuna lika – njun boljši jaz), zavila z zadane poti in se nekje na poti do trenutka, v katerem se drama začne, s tem enostavno sprijaznila. Šele pisanje o lastnem življenju, o lastni zgodbi ju prisili, da si priznata resnico. V to besedilo je Iza Strehar vpisala, za kar mislim, da je koncept njenega pisanja nasploh: pogledati resnici dobesedno v obraz, pa naj bo še tako boleča.

Iza Strehar v vseh besedilih postavlja resnico na prvo mesto, mesto, ki ji pripada. Celó v *Nenavadnem odkritju*, otroškem besedilu, se trije zajčki, predvsem pa majhna zajčica Sivka, ukvarjajo s tem, da so jih odrasli zajci, učitelji, nalagali. Tudi v komediji *Vsak glas šteje*, za katero je prejela žlahtno komedijsko pero, je ključni element resnica. Nosilke resnice so v omenjeni komediji izrazito samo ženske. Tako si, denimo, tajnica Sandra po več letih vendarle prizna, da je njen šef nikoli ne bo ljubil in je njeno ljubezen zgolj izrabljal. Novinarka Jasmina nosi moralno zavezanost resnici že s poklicem, ki si ga je izbrala in ga spoštuje; potem pa je tu še Andreja, ki prav z odkritjem resnice razreši komedijski zaplet.

Vendar pa dramatičarka ne jemlje resnice kot nekaj absolutno pravega, kot zgolj absolutno moralno dolžnost in pravico; nasprotno, njeni liki uporabljajo resnico tudi kot sredstvo manipulacije in kot orožje proti drugemu. Ali pa vsaj tisto, kar sami verjamejo, da resnica je. To je mogoče najizrazitejše v njenem drugem celovečernem besedilu *Razpad* (ki je nekako drugi, skrajnejši del *Hloda na avtocesti*). Mogoče prav zaradi te nekompromisne zavezanosti resnici Blaž Lukan o *Hlodu* (diplomskem delu Ize Strehar, ki je bilo na Grumovem natečaju deležno posebne omembe) zapiše, »da ni niti malo »poljubna drama«, kakor jo označi Iza v podnaslovu, temveč »drama z obvezo«, pa čeprav uprizoriteljem pušča proste roke pri razvrščanju prizorov: tisto, kar obvezuje, je neka neusmiljena logika, ki ni odvisna od takega ali drugečnega zaporedja, temveč raste od nekod drugod. Od kod?«

Mogoče prav iz resnice, prikrievanja le-te in laži. Prav zato so besedila Ize Strehar lepa, a tudi okrutna. Mej ni in resnica, ki boli, pa čeprav podana humorno, cinično ali sarkastično, je edino pravilo, zahteva in obenem privilegij. Če povzamem Zojine besede iz *Hloda*: »In spoznanje resnice je nekaj najboljšega, kar se človeku lahko zgodi.«

2. TRK IN KRČ

V življenju sem imela dve veliki nesreči. Prva je bil avtobus, druga pa Diego. Diego je bil daleč hujša nesreča.

Frida Kahlo

Zanimivo je, da sta kar dve besedili Ize Strehar povezani s cesto. Prvo je *Hlod na avtocesti* (2015), ki nima s konkretnim, dejanskim prizoriščem avtoceste nič skupnega; drugo pa po naročilu MGL nastalo besedilo *Izkoristi in zavrzi me* (2019), katerega osnovna situacija je prav prometna nesreča.

Filip Samobor

Pred približno letom dni, ko sem srčno upala, da bom imela priložnost sama sodelovati pri uprizoritvi *Hlod na avtocesti*, sem jo vprašala, čemu točno takšen naslov. Odgovorila mi je: »Ni problem v tem, da je hlod na avtocesti, problem je v tem, da obstaja avtocesta.« Avtocesta kot metafora za točno določeno življenje, za življenje, predpisano po pravilih, normah in standardih. Življenje, kot ga je treba živeti: odrasti, doštudirati, poiskati donosno službo, najti partnerja, se poročiti, zgraditi hišo, imeti otroke. Ta metafora se mi zdi posebej zanimiva, ko prebiram *Izkoristi in zavrzi me*. Prvič zaradi očitne povezave, ki sem jo že omenila, drugič pa zato, ker se zdi, da so vse ideje in teorije o medsebojnih odnosih, ki jih je dramatičarka v *Hlodu* vpisala v replike same, dobile v *Izkoristi in zavrzi me* mesto v odnosih, nekako je te ideje vpisala v like, in ne v replike.

Ko pet likov doživi prometno nesrečo, jih to trčenje ujame v samo situacijo: ujeti so na cesti, drug z drugim, in počasi se začne razkrivati, da so ti ljudje nesreče tudi drug za drugega, situacija se prenese na odnose, popolna metafora.

V premišljenih flashbackih spremljamo pogovor o »luzerki« Mancij, katere menstrualna kri je na steni Žanove študentske sobe, beremo o Žanovem ne zares nedolžnem draženju Petra, ki je dobil službo po zaslugi očeta, opazujemo Petra, ki kljub neki obliki razmerja z Viktorijo nima nobenih zadržkov, da se dobiva z drugimi ženskami (poleg tega je imel spolne odnose z njeno sestro Leni), opazujemo Leni, ki osvaja Dejana za stavo, in še in še. Zdi se, da so si ti ljudje blizu. Ko jih opazuješ, si ne moreš kaj, da ne bi pomislil, da so si pravzaprav *nevarno* blizu – kot dva avtomobila v ovinku. Vendar je ta intima, ki jo bolj igrajo kot pa zares prakticirajo, le navidezna. Čustvom drugega se ognejo v velikem loku, pristne bližine in nepotvorjenih čustev, če to v tem njihovem majhnem mehurčku sploh obstaja, se bojijo. Lažje je namreč izkoriščati šibkosti in prizadeti drugega kot pa ponuditi svojo notranjost; kajti ob prebiranju je videti, da se ne pogovarjajo o ničemer bistvenem, temu se morajo izogniti za vsako ceno. Svoje odnose živijo v nekakšnem krču intime. Pred tem, da bi jih drugi prizadel, se poskušajo varovati tako, da nikomur ne pustijo blizu – in vendar se ranijo. Nihče ne sprejema odgovornosti. Peter celo Leni, očitno prizadeti po prekinitvi odnosa (kakršen koli je pač že bil), reče: »Nisem jaz prvi, ki je to naredil, in ti nisi prva, ki se ji je to zgodilo. Malo pazi nase.«

Malo pazi nase. Dejstvom Petrove izjave ni mogoče oporekati: verjetno se ji je zares to že zgodilo in zagotovo ni prva, ki se ji je. Človeško izkoriščanje in rane, ki so jih povzročili medsebojni odnosi, segajo daleč v zgodovino. To ni nič novega, je zgolj nekaj, na kar smo se navadili – kot smo se navadili na vojne, revščino, lakoto, zatiranje. Kot pravi Zala v *Razpadu*: »Nad nami je temperatura toliko pod ničlo, da bi vsi zmrznili, in pod nami je lava in tako visoka temperatura, da bi se vsi scvrli. In mi smo pristali tu na Zemlji, ki bi morala biti zeleni raj, z idealnimi pogoji za bivanje, ampak mi se ne oziramo na mrz nad nami in vročino pod nami, ampak se koljemo, ranimo, ubijamo in varamo tu, v zelenem raju.«

Pazi malo nase. Vsak naj pazi nase, je pravilo ceste, vendar je pravilo ceste tudi, da pazimo na druge. Če greš levo, pač ne boš šel pred avtomobilom, ki pelje naravnost. To je pravilo. V življenju pa je vse skupaj tako, da zavijam

na levo, pri tem pa nimam prednosti, ker imam na svoji desni avtomobil, zapeljem v križišče in odpeljem, čeprav mi nasproti prihaja avto – in še vedno pričakujem, da bomo vsi, vključno z mano, preživel.

3. DRAGA NAŠA IZA

We are accidents, accidents, waiting to happen.

Radiohead: *There, There*

Na neki način so v *Izkoristi in zavrzi me* vsebovana vsa druga besedila Ize Strehar. V Viktoriji prepoznam žensko odgovornost in neodgovornost, ki je do konca razvita v Zali (*Razpad*), v Leni lahko hitro prepoznam manipulativno sposobnost, ki je lastna »Zoji« (*Hlod*), »Zali« (*Razpad*) in »Andreji« (*Vsak glas šteje*), v Žanu je gotovo nekaj Mirana (*Hlod*) in Antona (*Lahko bi bilo, ampak ni*) – in obratno. Njeni liki so sestrski, prav tako tudi besedila. Že prej sem omenila, da se mi zdita *Hlod na avtocesti* in *Razpad* diptih, *Lahko bi bilo, ampak ni* je posledica, konvencionalno življenje, ki se ga njeni liki tako bojijo in pred katerim poskušajo na vse možne načine pobegniti. *Nenavadno odkritje* v svojem pravljicnem svetu in *Vsak glas šteje* v komedijski formi imata nekoliko srečnejša konca, kar je posledica žanra, čeprav to ne pomeni, da sta v kakršnem koli smislu kaj manj družbeno kritična ali da sta kaj manj »Izina«.

Kam torej umestiti *Izkoristi in zavrzi me*? To besedilo z izčiščeno pisavo, situacijo in odnosi je mogoče srž njenega opusa; zato je treba omeniti še dve stvari. Prva je Lenijin odgovor na Petrove krute besede: »Samo zato, ker se tako pogosto dogaja, da je postalo normalno, še ne pomeni, da je prav.« Iza Strehar s tem izreče nekaj bistvenega: pravila in navade niso pomembni, če drug drugemu škodujemo. Druga stvar pa je, da se dramsko dogajanje zaključi s prihodom policije. Samo na sebi to ne bi bilo zanimivo, če ne bi policija pomenila kazni in sprejemanje odgovornosti. Prvič v njenem opusu se morajo liki zares soočiti s posledicami svojih dejanj. Ni pobega v lastno glavo, ni pobega v smrt, ni pobega v srečen konec. Ni drugega izhoda kot sprejeti posledice – kar je verjetno eno izmed težjih dejanj. Kako to narediti, pa ... Če bi bil to film, bi nestrpnost čakala naslednji del. *Izkoristi in zavrzi me 2*. Zdaj pa čakam nova besedila, v katerih bodo drugačni liki v drugačnih situacijah, a zato ne čakam nič manj nestrpnost.

Besedila Ize Strehar bi težka označili kot besedila s srečnimi konci, svetla besedila ali – prosim, ne, optimistična. Vendar je v njih upanje, vendar ne tisto naivno upanje v boljši jutri (in kar je še obrabljenih fraz), temveč enostavno upanje, da smo mi lahko boljši tako do sebe kot do drugega. Njena besedila niso krik po drugačnem življenju, ampak so krik po svobodi izbire do življenja, kakršnega pač hočeš. Njena besedila so krik po bližini, ne s komer koli in ne kar na povprek, ampak po bližini ljudi, za katere se odločiš. So preizkus samega sebe, so analiza sebe. So zapisi o človečnosti. So dramskogledališki približek tega, kar pravi Zoja: »Smisel življenja je, da prideš čim globlje po zajčji luknji.«